

THOMAS V. GAMKRELIDZE

Πανεπιστήμιο της Τιφλίδας

ΜΕΘΟΔΟΙ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΑΝΑΣΥΝΘΕΣΗΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΙΝΔΟΕΥΡΩΠΑΙΩΝ*

Εισαγωγικά. Το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα έχει σημαδευτεί στην ιστορία της γλωσσολογίας με ένα αυξημένο ενδιαφέρον για προβλήματα διαχρονικών ερευνών. Αυτό συνιστά επιστροφή στην ενασχόληση με προβλήματα που προέκυψαν στην κλασική Ινδοευρωπαϊκή (= ΙΕ) γλωσσολογία. Αυτό το ενδιαφέρον για προβλήματα διαχρονικής γλωσσολογίας οφείλεται σε μεγάλο βαθμό και στη βελτίωση της μεθοδολογικής προσέγγισης στο χώρο της γλωσσολογικής σκέψης κατά τις τελευταίες δεκαετίες: ξεπερνώντας τη σωσσυριανή αντινομία μεταξύ συγχρονίας και διαχρονίας, επιδιώκεται μια γλωσσολογική θεωρία με μεγαλύτερη ερμηνευτική δύναμη σε σύγκριση με τις αμιγώς συγχρονικές θεωρίες της ταξινομικής γραμματικής που στηρίζεται σε αυστηρά εμπειρικά γλωσσικά δεδομένα.

Ο απώτερος στόχος της διαχρονικής γλωσσολογίας είναι η ανασύνθεση προγενέστερων γλωσσικών καταστάσεων, με την προοπτική να διαλευκάνει την προέλευση και ανάπτυξη των γλωσσικών συστημάτων τα οποία συνδέονται μεταξύ τους γενικά.

Μία από τις βασικές αρχές της γλωσσικής ανασύνθεσης και της συγκριτικής γλωσσολογίας εν γένει είναι η θέση ότι η γλωσσική αλλαγή θεωρείται όχι ως μια μετατόπιση της γλώσσας από μια απλή σε μια πιο σύνθετη ή πιο τέλεια μορφή, αλλά ως μια διαχρονική μεταβλητότητα της γλώσσας, δηλαδή η ικανότητα της γλώσσας για διαχρονικούς μετασχηματισμούς σε όλα τα επίπεδα της δομής της.

Στο φωνητικό επίπεδο, τέτοιοι διαχρονικοί μετασχηματισμοί φαίνονται στην αλλαγή κάποιων φωνημάτων σε άλλα, αλλαγή που ουσιαστικά συνεπά-

---

* Το άρθρο αποτελεί σύνοψη διάλεξης και ειδικού σεμιναρίου που δόθηκε τον Μάιο 1999 στον Τομέα Γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Η ελληνική μετάφραση και επιμέλεια του κειμένου έγινε από τον Γεώργιο Κ. Γιαννάκη με τη βοήθεια του Δημήτρη Καραθανάση.

γεται διάσπαση ή συγχώνευση φωνημάτων και σειρών φωνημάτων τα οποία ήταν χαρακτηριστικά σε ένα πρωιμότερο γλωσσικό στάδιο. Φωνημικοί μετασχηματισμοί προκύπτουν σε συνθήκες πλεονασμού ενός γλωσσικού συστήματος, γεγονός που καθορίζει σε κάποιο βαθμό και τη δυνατότητα τέτοιων αλλαγών. Ωστόσο, οι αλλαγές αυτές οφείλονται περισσότερο σε βαθύτερα χαρακτηριστικά της γλωσσικής δομής. Η ιεραρχική σχέση χαρακτηρισμού ή επικράτησης ανάμεσα σε γλωσσικά, ιδιαίτερα φωνολογικά, στοιχεία είναι ένα τέτοιο δομικό χαρακτηριστικό ενός γλωσσικού συστήματος. Υπάρχουν καθολικά μοντέλα πιθανών συνδυασμών διακριτικών χαρακτηριστικών σε μια κάθετη ακολουθία ή δέσμη τέτοιων στοιχείων που αντιπροσωπεύουν συγκεκριμένα φωνήματα. Επιπλέον, ορισμένα χαρακτηριστικά συνδυάζονται κατά προτίμηση με άλλα τέτοια χαρακτηριστικά, όπως φαίνεται από την υψηλή συστημική και κειμενική συχνότητα παρουσίας των φωνημάτων που αντιπροσωπεύονται από αυτά τα χαρακτηριστικά, ενώ άλλα συνδυάζονται σε μια απλή δέσμη με πιο περιορισμένο τρόπο, κάτι που φαίνεται και στη σχετικά χαμηλότερη συχνότητα των φωνημάτων που περιλαμβάνουν αυτά τα διακριτικά χαρακτηριστικά. Στην τελευταία περίπτωση ανήκουν τα κενά στο παραδειγματικό σύστημα, και αυτά μπορούν να θεωρηθούν ως περιπτώσεις μέγιστης δυσκολίας στη συνδυαστικότητα των χαρακτηριστικών. Από την άποψη αυτή, μπορεί κανείς να μιλήσει για δύο βασικούς τύπους συνδυασμού χαρακτηριστικών, τον χαρακτηρισμένο τύπο και τον αχαρακτήριστο τύπο. Χαρακτηρισμένος είναι ο συνδυασμός στοιχείων που διακρίνεται για το ασυνήθιστο και τη σπανιότητα του συνδυασμού, όπως εκδηλώνεται αυτή στη χαμηλότερη συχνότητα του φωνήματος που περιλαμβάνει το σχετικό συνδυασμό χαρακτηριστικών, καθώς και στην περιορισμένη κατανομή του.

Μια τέτοια φυσική συνδυαστικότητα χαρακτηριστικών οφείλεται στην ελεύθερη αρθρωτική και ακουστική συμβατότητά τους σε μια ακολουθία η οποία καταλήγει σε ένα λειτουργικά ισχυρότερο φώνημα, το οποίο μπορεί να χαρακτηριστεί ως «κυρίαρχο», σε αντιδιαστολή προς το λειτουργικά ασθενέστερο φώνημα το οποίο χαρακτηρίζεται ως «υποχωρητικό». Αυτή η αναδιατύπωση της ιεραρχικής σχέσης του χαρακτηρισμού σε μια σχέση παραδειγματικής «υπεροχής» με αντίστοιχα κυρίαρχα και υποχωρητικά μέλη της αντίθεσης είναι δικαιολογημένη, δεδομένης και της αμφισημίας των παραδοσιακών όρων «χαρακτηρισμένος/αχαρακτήριστος» οι οποίοι χρησιμοποιούνται ακόμη με την αρχική τους έννοια για να δηλώσουν αντίστοιχα τα χαρακτηρισμένα και τα αχαρακτήριστα μέλη της αντίθεσης.

Η παρουσία στο γλωσσικό σύστημα ιεραρχικών εξαρτήσεων ανάμεσα σε ατομικές φωνολογικές ενότητες, δηλ. τις δέσμες διακριτικών χαρακτηριστικών, υποδηλώνει την ύπαρξη στο σύστημα μιας αυστηρής διαστρωμάτωσης των

φωνολογικών αξιών. Οι διαχρονικοί φωνολογικοί μετασχηματισμοί που συμβαίνουν σε μια γλώσσα βρίσκονται σε συμφωνία με τέτοιους γενικούς φωνημικούς συσχετισμούς όπως καταγράφονται στα γλωσσικά συστήματα των φυσικών ανθρώπινων γλωσσών του κόσμου. Όπως σημειώθηκε προηγουμένως, μια γενικώς έγκυρη ιεραρχία φωνολογικών αξιών προϋποθέτει την παρουσία φωνημάτων με χαμηλή σχετική συχνότητα μέχρι και την παρουσία κενών στο φωνημικό σύστημα.

Η γλωσσολογική έρευνα έχει καθιερώσει μέχρι τώρα διαφορετικά είδη φωνητικών σχέσεων ανάμεσα σε φωνημικές ενότητες, καθιστώντας έτσι δυνατή μια αξιολογική κρίση για τα σταθερά χαρακτηριστικά των φυσικών γλωσσών. Τέτοιοι ιεραρχικοί συσχετισμοί χαρακτηρισμού μπορούν να διαπιστωθούν ιδιαίτερα στο υποσύστημα των κλειστών συμφώνων. Έτσι, για παράδειγμα, σε συστήματα τα οποία παρουσιάζουν μια αντίθεση μεταξύ κλειστών ως προς το χαρακτηριστικό της ηχηρότητας; το ηχηρό χειλικό φώνημα /b/ είναι μια λειτουργικά ισχυρότερη ενότητα από το ηχηρό υπερωικό κλειστό /g/. Με άλλα λόγια, ο συνδυασμός των χαρακτηριστικών της χειλικότητας και της ηχηρότητας είναι αχαρακτήριστος και αποτελεί τον αντίθετο πόλο του συνδυασμού των χαρακτηριστικών της υπερωικότητας και ηχηρότητας που λειτουργεί ως χαρακτηρισμένη δέσμη της αντίθεσης. Αντίθετα, στην τάξη των άηχων κλειστών συμφώνων, το υπερωικό /k/, ως το αχαρακτήριστο μέλος της αντίθεσης, διακρίνεται από ένα μεγαλύτερο λειτουργικό φορτίο σε σύγκριση με το χειλικό κλειστό /p/ το οποίο αποτελεί το χαρακτηρισμένο και συνεπώς το λειτουργικά ασθενές μέλος της αντίθεσης. Η σχετική συχνότητα ενός ηχηρού φωνήματος στη χειλική σειρά είναι υψηλότερη από τη συχνότητα των άηχων, ενώ η συχνότητα του άηχου φωνήματος είναι υψηλότερη από εκείνη του αντίστοιχου ηχηρού. Τα κενά στο παραδειγματικό σύστημα κατανέμονται σύμφωνα με τους καθιερωμένους λειτουργικούς συσχετισμούς του χαρακτηρισμού. Συστήματα με κενά στην τάξη των κλειστών που αντιτίθενται ως προς το στοιχείο της ηχηρότητας γενικά παρουσιάζουν την ακόλουθη μορφή:

(1)	b	—	(2)	b	p	(3)	b	—
	d	t		d	t		d	t
	g	k		—	k		—	k

Ο βαθμός χαρακτηρισμού στην τάξη των κλειστών μεγαλώνει σε συνάρτηση με το πρόσθετο χαρακτηριστικό της δασύτητας ή του γλωττιδικού. Θα πρέπει να προστεθεί εδώ ότι το στοιχείο του γλωττιδισμού εμφανίζεται ως στοιχείο χαρακτηρισμού ανώτερου βαθμού από εκείνο της δασύτητας, έτσι ώστε η ιεραρχική ακολουθία αύξοντος χαρακτηρισμού στην τάξη των άηχων κλειστών έχει τη μορφή: άηχα απλά ~ δασέα ~ γλωττιδικά.

Έτσι, το γλωττιδικό /p'/ εμφανίζεται σε σχέση με το δασύ /p^h/ ως το χαρακτηρισμένο μέλος της αντίθεσης, ενώ το δασύ /p^h/ είναι χαρακτηρισμένο σε σχέση με το άηχο απλό φώνημα /p/.

Τα κενά στα παραδειγματικά συστήματα αντιπροσωπεύονται σύμφωνα με αυτούς τους συσχετισμούς. Έτσι, τα ακόλουθα συστήματα είναι δυνατά με κενά στις αντίστοιχες σειρές των άηχων κλειστών:

(4)	b	p ^h	—	(5)	b	—	—
	d	t ^h	t'		d	t ^h	t'
	g	k ^h	k'		g	k ^h	k'

Μια βασική υπόθεση της ιστορικοσυγκριτικής γλωσσολογίας είναι η θέση περί του αυθαιρέτου του γλωσσικού σημείου. Αν και η θέση αυτή έπρεπε να εξετασθεί με έναν κάπως διαφορετικό τρόπο από εκείνον που παρουσιάστηκε από τον Σωσσύρ και τους ακολούθους του, οι οποίοι υπό το φως της αρχής της «συμπληρωματικότητας» υποστήριξαν ότι η διασύνδεση σημαίνοντος και σημαινόμενου επιτελείται κατά κάποιον τρόπο στο επίπεδο των οριζόντιων σχέσεων, όμως οι κάθετες σχέσεις ανάμεσα σε σημαίνον και σημαινόμενο μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι αυθαίρετες κατά την σωσσυριανή αντίληψη. Αυτή η αρχή είναι εκείνη που ουσιαστικά αποτελεί τη βάση για ολόκληρο το σύστημα της ιστορικοσυγκριτικής γλωσσολογίας.

Όταν εντοπίζεται μια ομοιότητα σημείων στη μορφή και τη σημασία σε δύο ή περισσότερες γλώσσες, εγείρεται φυσιολογικά το ερώτημα για τις αιτίες αυτής της ομοιότητας. Προχωρώντας από τη θέση περί του αυθαιρέτου του γλωσσικού σημείου, μια τέτοια τυπολογική εγγύτητα στα σημεία διαφορετικών γλωσσών (δηλ. φωνητική ομοιότητα δύο ή περισσότερων σημείων τα οποία παρουσιάζουν επίσης σημασιολογική ομοιότητα ή εγγύτητα) μπορεί να ερμηνευθεί ως γεγονός τυχαίας σύμπτωσης μεταξύ των σημείων των γλωσσών αυτών. Όμως, όταν η ομοιότητα αυτή αποδεικνύεται από την ύπαρξη κανονικών και συστηματικών φωνητικών αντιστοιχιών ανάμεσά τους, μπορεί να εξηγηθεί ικανοποιητικά μόνο με την υπόθεση της κοινής καταγωγής των γλωσσικών συστημάτων που εξετάζονται, δηλ. με βάση την προουδευτική εξέλιξη των συστημάτων αυτών από μια κοινή μητέρα γλώσσα η οποία μετασχηματίστηκε με το χρόνο προς διάφορες κατευθύνσεις με τελικό αποτέλεσμα τις διάφορες ιστορικές γλώσσες οι οποίες σχετίζονται γενετικά μεταξύ τους.

Μια ερμηνεία των φωνητικών αντιστοιχιών ανάμεσα σε διαφορετικές γλώσσες με την υπόθεση της κοινής καταγωγής προσδιορίζει και την αναγκαιότητα ανασύνθεσης της πρωτογλώσσας με τους γνωστούς μηχανισμούς της συγκριτικής μεθόδου. Μια σύγκριση συγγενών γλωσσών που δεν στοχεύει στην

ανασύνθεση του μητρικού γλωσσικού συστήματος δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι το τελικό στάδιο έρευνας στην ιστορία των υπό εξέταση γλωσσών· μια γενετική σύγκριση γλωσσών χωρίς ανασύνθεση είναι, όπως το έθεσε ο Σωσσύρ, στείρα από τη φύση της.

Η προϊστορία συγγενών γλωσσών ανασυντίθεται μόνον εάν η ποικιλία των ιστορικά επιβεβαιωμένων γλωσσικών δομών αποδεικνύεται ότι μπορεί να αναχθεί σε αρχικά κοινά πρότυπα. Μια τέτοια προσέγγιση στη γενετική σύγκριση γλωσσών εγείρει φυσικά πολλά ερωτηματικά για την ορθότητα της ανασύνθεσης του αρχικού, ούτως αποκαλούμενου «μητρικού γλωσσικού συστήματος», καθώς και για τις ίδιες τις μεθόδους μιας τέτοιας ανασύνθεσης. Ακολουθώντας την αντίστροφη πορεία, η μέθοδος θα πρέπει να εξηγεί την παραγωγή των επιμέρους γλωσσικών συστημάτων τα οποία συσχετίζονται ιστορικά με την αποδοχή συγκεκριμένων δομικών μετασχηματισμών. Το τελευταίο στοιχείο καθορίζει τη διαχρονική δυνατότητα απαγωγιμότητας του συστήματος. Τέτοιοι μετασχηματισμοί μας οδηγούν από το αρχικό γλωσσικό σύστημα σε μεταγενέστερες γλωσσικές καταστάσεις που προκύπτουν από τη δομική διαφοροποίησή του, με την επενέργεια σειράς δομικών μετασχηματισμών οι οποίοι ονομάζονται *διαχρονικοί μετασχηματισμοί*, κάτι αντίστοιχο με τους μετασχηματιστικούς κανόνες της μετασχηματιστικής γραμματικής οι οποίοι παράγουν την επιφανειακή δομή από την βαθιά δομή της γλώσσας.

Όταν ολοκληρωθεί η ανασύνθεση με βάση το μεθοδολογικό μέσον της συγκριτικής μεθόδου, προκύπτει το εύλογο ερώτημα για την ορθότητα και λογικοφάνεια των προτεινόμενων ανασυνθέσεων, καθώς και για το βαθμό της δομικής αντιστοιχίας τους με μια πραγματική γλώσσα η οποία υπήρξε στον τόπο και τον χρόνο του υποθετικού αρχικού πρωτο-συστήματος το οποίο ανασυνθέσαμε. Η παραδοχή της θέσης για την ορθότητα και το εύλογο των προτεινόμενων ανασυνθέσεων προσδιορίζει και μια ολόκληρη σειρά μεθοδολογικών αρχών της γενετικής και συγκριτικής γλωσσολογίας, και πριν απ' όλα τις σχέσεις της με τις αρχές της γλωσσικής τυπολογίας και των καθολικών χαρακτηριστικών των φυσικών γλωσσών. Υπό την έννοια αυτή, η γενετική γλωσσολογία, δηλ. ο κλάδος εκείνος της γλωσσολογίας ο οποίος καθιερώνει γενετικές σχέσεις μεταξύ ομάδων γλωσσών και ασχολείται με την ανασύνθεση των αρχικών τους προτύπων, αποτελεί ουσιαστικά μια διαδικασία στενά συνδεδεμένη με τη δομική και τυπολογική γλωσσολογία η οποία ερευνά γλωσσικούς τύπους και καθολικά γλωσσικά χαρακτηριστικά. Πράγματι, το ανασυντεθειμένο γλωσσικό μοντέλο για να έχει κάποιο βαθμό ορθότητας και πειστικότητας, πρέπει να αντιστοιχεί με τις τυπολογικά καθορισμένες καθολικές κανονικότητες της ανθρώπινης γλώσσας. Η γλωσσική ανασύνθεση που είναι αντίθετη με τα κα-

θολικά χαρακτηριστικά της γλώσσας δεν μπορεί φυσικά να αντανακλά ένα πραγματικό γλωσσικό σύστημα το οποίο υπήρξε στο χώρο και το χρόνο.

Πρέπει, επομένως, να δοθεί μια ιδιαίτερη θέση στη γλωσσική τυπολογία μέσα στη διαχρονική γλωσσολογία, καθώς η τυπολογική επαλήθευση ενός γλωσσικού συστήματος υπό ανασύνθεση αυξάνει την πιθανότητα και λογικοφάνεια των χαρακτηριστικών που προτείνονται για την πρωτογλώσσα. Από μόνη της, βέβαια, η συγχρονική τυπολογία δεν μπορεί να χρησιμεύσει ως επαρκές κριτήριο στην τεχνική και τη διαδικασία της ανασύνθεσης. Ένας άλλος όρος στη σχέση αυτή είναι η χρήση των δεδομένων της διαχρονικής τυπολογίας προς τα οποία θα πρέπει να αντιστοιχίζονται τα αποτελέσματα της ανασύνθεσης. Με άλλα λόγια, το ανασυντεθειμένο σύστημα της πρωτογλώσσας πρέπει να χαρακτηρίζεται από την ιδιότητα της τυπολογικής απαγωγιμότητας, δηλ. να έχει χαρακτηριστικά μετασχηματισμών που επιτρέπουν παραγωγή των συστημάτων των ιστορικών γλωσσών σε πλήρη συμφωνία με τα στοιχεία και τα πορίσματα της διαχρονικής τυπολογίας.

Η τυπολογία αναδεικνύεται έτσι σε μια αναγκαία πρόταση της διαχρονικής γλωσσολογίας για κάθε γλωσσική ανασύνθεση: αναδεικνύεται δηλαδή ως ένα από τα προαπαιτούμενα για να υποθέσει κανείς τις αρχικές γλωσσικές δομές, οι οποίες είναι ουσιώδεις προϋποθέσεις για την επικύρωση της ύπαρξής τους και για τη συμφωνία τους με τη γενική γλωσσική πραγματικότητα. Αυτό το στοιχείο καθορίζει τη θέση και τη σπουδαιότητα της τυπολογικής γλωσσολογίας στη διαχρονική και ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία. Στο παρόν στάδιο η ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία πρέπει ουσιαστικά να αντιμετωπισθεί ως ένας ενιαίος κλάδος με την τυπολογική γλωσσολογία και τη θεωρία των καθολικών χαρακτηριστικών της γλώσσας. Επομένως, η μεθοδολογική πρακτική της γλωσσικής ανασύνθεσης κατ' ανάγκην συνεπάγεται τη χρήση τυπολογικών κριτηρίων στη διαδικασία της συγκριτικής και εσωτερικής αποκατάστασης. Συνεπώς, η διαχρονική γλωσσολογία δεν χρησιμοποιεί ένα ιδιαίτερο είδος τυπολογικής ανασύνθεσης διαφορετικής από τη συγκριτική ανασύνθεση: αντίθετα, πρόκειται για τη συγκριτική γλωσσική ανασύνθεση την οποία επιβοηθεί σε ορισμένες περιπτώσεις η εσωτερική αποκατάσταση των πρωτογλωσσικών μοντέλων, ενώ η τυπολογία και τα καθολικά γλωσσικά χαρακτηριστικά εμφανίζονται απλώς ως κριτήρια επαλήθευσης για τις προτεινόμενες αποκαταστάσεις.

Έως πρόσφατα δεν είχαν ληφθεί υπ' όψιν τυπολογικά κριτήρια στην ανασύνθεση της ινδοευρωπαϊκής πρωτογλώσσας. Ακόμη και όταν το υπό ανασύνθεση σύστημα επετελείτο με βάση τη γλωσσική πιθανότητα, αυτό δεν ήταν αποτέλεσμα εφαρμογής κάποιας συγκεκριμένης μεθοδολογικής αρχής, ούτε όμως και η τυπολογική λογικοφάνεια των προτεινόμενων τυπολογικών μετασχηματισμών του αρχέτυπου συστήματος λαμβανόταν σοβαρά υπ' όψιν. Επι-

πλέον, σε μερικές περιπτώσεις σε ανασυνθέσεις οι οποίες βασίζονταν σε εσωτερικά δομικά στοιχεία, η αρχή της γλωσσικής πιθανότητας θεωρείται ότι είναι άσχετη με το υπό ανασύνθεση σύστημα, έτσι ώστε τα αποτελέσματα της ανασύνθεσης να είναι από τυπολογική άποψη ελάχιστα πιθανά ή λογικοφανή· η αληθοφάνεια των ανασυνθέσεων δεν γινόταν με το κριτήριο της τυπολογικής αντιστοιχίας με δυνητικά πιθανές δομές φυσικών γλωσσών. Αυτή η πρακτική είχε ως αποτέλεσμα στους κόλπους της παραδοσιακής ΙΕ γλωσσολογίας να οδηγηθούν οι επιστήμονες στην αποδοχή ενός γλωσσικού πρωτοσυστήματος το οποίο ήταν αντίθετο με τα συγχρονικά τυπολογικά δεδομένα και δεν μπορούσε να θεωρηθεί δομικά εύλογο και ιστορικά πραγματικό.

Κατά συνέπεια, η θέση της συγχρονικής τυπολογίας στη διαδικασία της γλωσσικής ανασύνθεσης απαιτεί την ουσιώδη αναθεώρηση των παραδοσιακών σχημάτων της κλασικής ινδοευρωπαϊκής ιστορικοσυγκριτικής γραμματικής και μια καινούργια ερμηνεία των καθιερωμένων δομικών συσχετισμών με βάση την αρχή της τυπολογικής επαλήθευσης και τη διαχρονική παραγωγικότητα του συστήματος. Αυτή η νέα θεώρηση αφορά κυρίως το σύστημα των κλειστών συμφώνων της Πρωτοϊνδοευρωπαϊκής (= ΠΙΕ), τα οποία σύμφωνα με την παραδοσιακή αντίληψη των Νεογραμματικών ανασυντίθεται στη μορφή τριών φωνημικών σειρών:

I ηχηρά	II ηχηρά δασέα	III άηχα
(b)	bh	p
d	dh	t
g	gh	k
.	.	.
.	.	.
.	.	.

Αυτή η ανασύνθεση η οποία για το σύστημα συμφωνισμού της ΠΙΕ στηρίζεται ουσιαστικά στη Σανσκριτική, μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένα νεογραμματικό παράδειγμα στην ΙΕ συγκριτική γλωσσολογία το οποίο έχει επιβιώσει και επικρατήσει μέχρι πρόσφατα. Η μόνη διαφορά στο προτεινόμενο τώρα σύστημα συμφωνισμού της ΙΕ με εκείνο του Brugmann έγκειται στην αφαίρεση της τέταρτης σειράς των άηχων δασέων που από τη μεταγενέστερη έρευνα έχει θεωρηθεί ως συνδυαστικής προέλευσης.

Ήδη από το 1951 ο Holger Pedersen είχε τονίσει ότι η λειτουργική αδυναμία ή ακόμη η πλήρης απουσία του χειλικού φωνήματος *b στην ανασυντεθειμένη σειρά των ηχηρών κλειστών αντιβαίνει προς τη γενική αρχή της τυπολογίας των κλειστών συμφώνων, σύμφωνα με την οποία το ηχηρό χειλικό φώ-

νημα *b εμφανίζεται σταθερά ως ένα λειτουργικά ισχυρό και αχαρακτήριστο μέλος της ηχηρής σειράς των κλειστών, σειρά που χαρακτηρίζεται γενικά από υψηλή συχνότητα εμφάνισης και από ελευθερία κατανομής. Η απουσία άηχων δασέων κλειστών μπροστά στην παρουσία των αντίστοιχων ηχηρών δασέων (σειρά II) συνιστά άλλη μια τυπολογική δυσαρμονία του παραδοσιακού συστήματος των κλειστών της ΙΕ, όπως χαρακτηριστικά είχε τονίσει ο Roman Jakobson στην περίφημη ανακοίνωσή του στο Eighth International Congress of Linguists το 1957 στο Όσλο.

Εάν είχαμε ένα τέτοιο σύστημα της ΠΙΕ, με ιδιάζοντα και εξαιρετικά χαρακτηριστικά, ως μια ιστορικά επιβεβαιωμένη γλώσσα, θα οφείλαμε να εξηγήσουμε τα σπάνια δομικά χαρακτηριστικά της και τα ασυνήθιστα από τυπολογική άποψη γνωρίσματα του φωνημικού της συστήματος. Αυτό θα ήταν, βέβαια, μια αποδεκτή μεθοδολογικά διαδικασία η οποία θα ερμήνευε την τυπολογική ιδιομορφία μιας γλώσσας που χρησίμευσε ως πρωτόςυστημα για μια ομάδα σχετιζόμενων ιστορικών διαλέκτων. Ο ισχυρισμός μας είναι ότι η σειρά των κλειστών της Πρωτοϊνδοευρωπαϊκής δεν θα έπρεπε να τεθεί στην παραδοσιακή του μορφή. Αυτό ήταν απλώς μια ιστορική συγκυρία που οφειλόταν στην επιρροή του συστήματος της αρχαίας Ινδικής και στην απουσία μιας αυστηρής μεθοδολογίας γλωσσικής ανασύνθεσης.

Εάν υποθέσουμε μια σειρά φωνολογικών αντιστοιχιών του τύπου $d : d : d : d : t : t : t$ κ.λπ., τίθεται το ερώτημα σχετικά με το πρωτοφώνημα που θα πρέπει να υποτεθεί για το πρωτόςυστημα: ένα ηχηρό *d, ένα άηχο *t ή ένα τρίτο φώνημα διαφορετικό από τα δύο άλλα τα οποία είναι ιστορικά επιβεβαιωμένα; Λογικά και οι τρεις δυνατότητες είναι ανοιχτές, αφού καμιά από τις τρεις επιλογές δεν αποκλείεται εκ των προτέρων. Η απόφαση σε τέτοιες περιπτώσεις πρέπει να βασίζεται πλήρως σε τυπολογικά κριτήρια, με την προοπτική να φθάσουμε σε ένα σύστημα το οποίο είναι στο σύνολό του γλωσσικά πιο πιθανό και λογικό και το οποίο βρίσκεται σε συμφωνία με τα γενικά πορίσματα της τυπολογίας. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο στην εν λόγω σειρά αντιστοιχιών πρέπει να υποθέσουμε για το σύστημα της ΠΙΕ ένα τέτοιο φώνημα που φωνητικά είναι άηχο και χαρακτηρίζεται από το πρόσθετο στοιχείο του γλωττιδικού.

Φέρνοντας, λοιπόν, ένα τέτοιο σύστημα κλειστών σε αντιστοιχία με τα δεδομένα της τυπολογίας προκύπτει η ανάγκη πλήρους αναθεώρησης του συστήματος των κλειστών συμφώνων της ΠΙΕ και της αντικατάστασής του με ένα σύστημα τριών φωνημικών σειρών οι οποίες αντιδιαστέλλονται ως I γλωττιδικά : II ηχηρά (δασέα) : III άηχα (δασέα), με ηχηρά και άηχα κλειστά να εμφανίζονται με τη μορφή δασέων και μη δασέων παραλλαγών (αλλόφωνα):

I	II	III		I	II	III
—	b ^h	p		—	b ^h /b	p ^h /p
d	d ^h	t	⇒	t'	d ^h /d	t ^h /t
g	g ^h	k		k'	g ^h /g	k ^h /k
·	·	·		·	·	·
·	·	·		·	·	·
·	·	·		·	·	·

Τὸ χαρακτηριστικό της δασύτητας σε ένα σύστημα αυτού του τύπου είναι στην πραγματικότητα φωνολογικά άσχετο, γιατί οι σειρές II και III αντιδιαστέλλονται όχι ως προς τη δασύτητα αλλά ως προς το χαρακτηριστικό της ηχηρότητας. Η δασύτητα στη δεδομένη σειρά εμφανίζεται ως συνεπακόλουθο φωνητικό στοιχείο αυτών των φωνημάτων και χαρακτηρίζει συνδυαστικές αλλοφωνικές εκδηλώσεις των.

Από καθαρά φωνητική άποψη, οι τρεις αυτές σειρές θα μπορούσαν να καθορισθούν ως γλωττιδικά : ηχηρά : άηχα. Ωστόσο, το φωνητικό χαρακτηριστικό της δασύτητας είναι ένα ουσιώδες χαρακτηριστικό των φωνημάτων της σειράς αυτής και εξηγεί τους διαχρονικούς μετασχηματισμούς των και τις τελικές πραγματώσεις των στις γλώσσες της ιστορικής περιόδου. Τα φωνητικά χαρακτηριστικά των φωνημάτων παίζουν ξεχωριστό ρόλο στους διαχρονικούς φωνολογικούς μετασχηματισμούς. Για το λόγο αυτό, η κατανόηση και περιγραφή τους, μαζί με εκείνα τα οποία από φωνολογική άποψη είναι διακριτικά χαρακτηριστικά, πρέπει να αποτελούν απαραίτητη αρχή της διαχρονικής φωνολογίας. Είναι δυνατό να προσδιορισθούν τα μοντέλα κατανομής των αλλοφωνικών ποικιλιών για τα φωνήματα των σειρών II και III. Ιδιαίτερα όταν φωνήματα της σειράς II χρησιμοποιούνται σε μια ρίζα, ένα από αυτά πραγματώνεται ως δασύ και το άλλο ως ψιλό. Για παράδειγμα, ένα ριζικό μόρφημα /*b^heu^dh-/ εκδηλώνεται ως [*b^heu^dh-] ή [*b^heu^d-], ανάλογα με τις παραδειγματικές εναλλαγές του μορφήματος. Συνεπώς, ὁ Νόμος του Grassmann δεν πρέπει να ερμηνευθεί ως ένας κανόνας αποδάσυνσης που ισχύει ανεξάρτητα στην Ινδοϊρανική και την Ελληνική, αλλά ως ένας νόμος αλλοφωνικών μεταβολών για τα φωνήματα της σειράς II που ισχύει ήδη στο επίπεδο της ΠΙΕ. Η ίδια υπόθεση θα μπορούσε εύκολα και φυσικά να ερμηνεύσει τα φαινόμενα που περιγράφει ο Νόμος του Bartholomae: μια μορφική ακολουθία του τύπου /*b^hud^h-/+/*-t^ho-/θα πραγματωνόταν ως [*bud^h-] + [-t^ho-] ⇒ [*bud-t^ho-], σύμφωνα με τον κανόνα της μη συνεμφάνισης σε μια ακολουθία δύο δασέων αλλοφώνων. Έτσι, το παράδειγμα αυτό θα δώσει το αρχαίο Ινδικό buddha-, με προοδευτική αφομοίωση του στοιχείου της ηχηρότητας.

Ένα τέτοιο σύστημα κλειστών της ΠΙΕ, το οποίο έχει αποκατασταθεί με βάση τη σύγκριση των φωνημικών συστημάτων των επιμέρους ΙΕ γλωσσών

αλλά με την συνεκτίμηση των καθολικών χαρακτηριστικών στις σχέσεις αλληλεξάρτησης στο φωνολογικό σύστημα, βρίσκεται, σε αντίθεση με το παραδοσιακό σύστημα ανασύνθεσης, σε πλήρη αρμονία με συγχρονικά και διαχρονικά τυπολογικά δεδομένα. Κατά συνέπεια, το προτεινόμενο εδώ σύστημα εμφανίζεται πιο πιθανό και ρεαλιστικό από το παραδοσιακό σύστημα κλειστών της ΠΙΕ.

Αυτή η ερμηνεία για τις τρεις σειρές κλειστών της ΠΙΕ παρέχει τη δυνατότητα για μια φυσική φωνολογική εξήγηση της λειτουργικής υποχωρητικότητας του χειλικού φωνήματος /p'/ της γλωττιδικής σειράς I της πρωτογλώσσας, το οποίο παρέμεινε ανεξήγητο στο πλαίσιο της παραδοσιακής θεωρίας. Μια τέτοια ερμηνεία προσφέρει επίσης μια φυσική φωνητική-τυπολογική εξήγηση για μια σειρά περιορισμών σχετικά με τη δομή τη ρίζας της Ινδοευρωπαϊκής. Η απουσία ριζών με ηχηρά κλειστά του τύπου *deg-, *geb- κ.λπ. βρίσκει μια φωνητική ερμηνεία στο προτεινόμενο σύστημα των πρωτοϊνδοευρωπαϊκών κλειστών με το χαρακτηριστικό του γλωττιδικού στη σειρά I. Εξ αιτίας των αρθρωτικών-ακουστικών ιδιομορφιών τους, τα γλωττιδικά κλειστά παρουσιάζουν την τάση να μη συνδυάζονται μεταξύ τους στην ίδια ρίζα. Επιπλέον, η μη συνεμφάνιση στη ρίζα της ΙΕ των φωνημάτων των σειρών II και III μπορεί να ερμηνευθεί εύκολα ως αποτέλεσμα της συμφωνίας των κλειστών στη ρίζα με βάση το χαρακτηριστικό της ηχηρότητας, καθώς τα κλειστά σε μια τέτοια περίπτωση είναι είτε μόνο ηχηρά είτε μόνο άηχα.

Λαμβάνοντας υπ' όψιν δεδομένα της συγχρονικής και της διαχρονικής τυπολογίας, η προτεινόμενη ανασύνθεση των πρωτοϊνδοευρωπαϊκών κλειστών διαφέρει σημαντικά από το σύστημα του πρωτοϊνδοευρωπαϊκού συμφωνισμού, όπως μας δίδεται από την παραδοσιακή συγριτική γλωσσολογία. Με την νέα ερμηνεία το πρωτοϊνδοευρωπαϊκό σύστημα κλειστών αποδεικνύεται ότι βρίσκεται πιο κοντά στα φωνολογικά συστήματα που παραδοσιακά προσδιορίζονται με το Νόμο του Grimm και του «Lautverschiebung» (δηλ. τη Γερμανική και την Αρμενική). Αντίθετα, γλώσσες οι οποίες, από την άποψη του συμφωνισμού, θεωρούνταν ότι βρίσκονταν κοντά στο κοινό ινδοευρωπαϊκό αρχέτυπο (Ινδική, Ελληνική, Λατινική κ.λπ.) εμφανίζονται να είναι αποτέλεσμα σύνθετων φωνολογικών μετασχηματισμών του αρχικού γλωσσικού συστήματος. Στην τελευταία ομάδα γλωσσών, τα αρχικά γλωττιδικά φωνήματα (σειρά I) έγιναν ηχηρά, μια φωνητική διαδικασία που έχει παράλληλα σε άλλες γλώσσες με γλωττιδικά σύμφωνα. Εμφανίζεται έτσι μια σειρά ηχηρών κλειστών η οποία συμπληρώνεται αναγκαστικά από ένα χειλικό μέλος το οποίο κανονικά έλειπε ή αντιπροσωπευόταν ασθενώς από την αρχική γλωττιδική σειρά.

Επιπρόσθετα, το προτεινόμενο εδώ σύστημα κλειστών της ΙΕ τυπολογικά βρίσκεται κοντά σε γλωσσικά συστήματα των παρακείμενων περιοχών του νό-

τιου Καυκάσου και στη Σημιτική. Αυτό θέτει νέα προβλήματα ως προς τις αμοιβαίες σχέσεις των γλωσσών αυτών σε μια κοινή πολιτισμική περιοχή.

Είναι, επομένως, προφανές ότι νέες μέθοδοι συγκριτικής ανασύνθεσης που λαμβάνουν υπ' όψιν και στοιχεία γλωσσικής τυπολογίας καθιστούν αναγκαία την αναθεώρηση των παραδοσιακών σχημάτων της συγκριτικής γλωσσολογίας με την πρόταση νέων συγκριτικών ιστορικών ανασυνθέσεων, στην ουσία την πρόταση ενός νέου συστήματος ιστορικοσυγκριτικής γραμματικής της Ινδοευρωπαϊκής. Αυτή η νέα πρόταση συμφωνισμού της Ινδοευρωπαϊκής είναι γνωστή ως «Θεωρία των Γλωττιδικών», και το έργο αυτό φιλοδοξεί να επιτελέσει η μονογραφία μας (Thomas V. Gamkrelidze & Vjačeslav V. Ivanov, *Indo-European and the Indo-Europeans. A reconstruction and historical analysis of a proto-language and a proto-culture*, 2 vols., Berlin-New York: Mouton de Gruyter 1995, ρωσική έκδοση Τιφλίδα 1984), σε συνδυασμό με το πρόβλημα της αρχικής κοιτίδας των Ινδοευρωπαίων, καθώς και μια αναλυτική παρουσίαση του πολιτισμού των Ινδοευρωπαίων.

Η εμφάνιση και περαιτέρω εξέλιξη της θεωρίας των λαρυγγικών, η οποία στηρίζεται στη μέθοδο της εσωτερικής αποκατάστασης, καθώς και η εμφάνιση της θεωρίας των γλωττιδικών, η οποία βασίζεται στις αρχές της τυπολογικής επαλήθευσης στη συγκριτική ανασύνθεση, έχουν βγάλει την ιστορικοσυγκριτική μελέτη της Ινδοευρωπαϊκής από τη θεωρητική στασιμότητα στην οποία είχε περιέλθει ο κλάδος, προσδίδοντας συνολικά στη συγκριτική γλωσσολογία το θεωρητικό προσανατολισμό που έλειπε μέχρι τώρα.

Η ανασύνθεση μιας πρωτογλώσσας και ενός πραγματικού γλωσσικού συστήματος που υπήρξε στο χώρο και το χρόνο προϋποθέτει την παρουσία κάποιου λαού που μιλά τη γλώσσα, καθώς και του αρχικού περιβάλλοντος (*Urheimat*) από το οποίο ο λαός εκείνος πρέπει να είχε μεταναστεύσει σε διαφορετικές εποχές και προς διάφορες κατευθύνσεις με τελικό προορισμό τον τόπο κατοικίας του όπως είναι γνωστός κατά τους ιστορικούς χρόνους. Αυτό δημιούργησε το πρόβλημα της «Ινδοευρωπαϊκής κοιτίδας», πρόβλημα το οποίο είναι τόσο παλαιό όσο και ο κλάδος της ιστορικοσυγκριτικής ινδοευρωπαϊκής γλωσσολογίας.

Η σωστή λύση αυτού του προβλήματος είναι ουσιώδης όχι μόνο για τη διασάφηση των σχέσεων μεταξύ των διαλέκτων με την πρωτογλώσσα αλλά και για τη διαλεύκανση ιδιαίτερων ερωτημάτων σχετικά με την ιστορική εξέλιξη των γλωσσών αυτών και ακόμη για την εθνογένεση και εξελικτική ιστορία των λαών που μιλούν αυτές τις γλώσσες. Η κατεύθυνση των μετακινήσεων των λαών και των διαφόρων γλωσσών στις ιστορικές περιοχές κατανομής τους προσδιορίζεται από το πλαίσιο εντοπισμού της αρχικής κοιτίδας και από την καθιέρωση των ορίων του αρχικού περιβάλλοντος των ινδοευρωπαϊκών λαών.

Η εικόνα των γεωγραφικών συναφειών η οποία εξάγεται από τη μελέτη γραμματικών, φωνολογικών και λεξιλογικών ισόγλωσσων ανάμεσα σε διαλέκτους της Ινδοευρωπαϊκής μας παρέχει ένα μέσον για να καθορισθεί ο τρόπος με τον οποίο προχώρησε η διαλεκτική διαφοροποίηση και ως εκ τούτου να τεκμηριωθούν οι επαφές μεταξύ των διαφόρων διαλέκτων κατά την ιστορική τους διαδρομή στο χώρο και το χρόνο. Αυτό σημαίνει ότι καθαρά γλωσσικά δεδομένα καθιστούν δυνατή την αποκατάσταση εξωγλωσσικών παραγόντων, όπως είναι οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των ομιλητών των επιμέρους διαλέκτων. Για την ανασύνθεση ιστορικών και κοινωνικών σχέσεων με βάση γλωσσικά δεδομένα, έχει ιδιαίτερη αξία και σημασία η σημασιολογική μελέτη των διαλεκτικών λεξικών καθώς αντανακλούν όλες τις ουσιώδεις πτυχές της ιστορικότητας των λαών αυτών. Η διαδικασία αυτή περιλαμβάνει το οικολογικό περιβάλλον (πανίδα, χλωρίδα, γεωγραφικό περιβάλλον, κλίμα) και την ανθρώπινη παρουσία και δράση μέσα στο συγκεκριμένο φυσικό περιβάλλον, δηλαδή τον πολιτισμό στην ευρύτερη έννοια του όρου.

Η ανασύνθεση στοιχείων του εξωγλωσσικού κόσμου μας προσφέρει μια πιο ξεκάθαρη εικόνα των γλωσσικών συγγενειών ανάμεσα στις παράγωγες γλώσσες και την ιστορική τους εξέλιξη. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για το σημασιολογικό επίπεδο της γλώσσας, το οποίο δεν μπορεί να μελετηθεί απομονωμένο από τον εξωτερικό κόσμο που αντανακλάται στο περιεχόμενο της γλώσσας. Στη διαδικασία της ανασύνθεσης, η αρχική σημασία ενός λεξήματος θεμελιώνεται με βάση τα γλωσσικά δεδομένα, σε συνεργασία με τυπολογικά δεδομένα σχετικά με την ιστορία των σχετικών πολιτισμικών περιοχών που εμπλέκονται στη σύγκριση. Για παράδειγμα, για τη βάση *Hayos- της Πρωτοϊνδοευρωπαϊκής, τα παράγωγα της οποίας στις διάφορες ιστορικές γλώσσες αναφέρονται στο χαλκό, τον μπρούτζο ή το σίδηρο, ανασυνθέτουμε την πρωτοσημασία «χαλκός», όχι «μπρούτζος», και ιδιαίτερα όχι «σίδηρος», καθόσον η περίοδος της υποτιθέμενης κοινής πρωτογλώσσας ήταν κατά τη διάρκεια της περιοχής του χαλκού.

Οι πρωτεργάτες της συγκριτικής γλωσσολογίας, όπως ο Jacob Grimm κ.ά., επισημαίνουν από πολύ ενωρίς την ανάγκη για συνεξέταση γλώσσας και πολιτισμού των προϊστορικών γλωσσών. Αυτή η τάση προσέφερε πλειάδα μελετών κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα που παραμένουν σημαντικές έως σήμερα. Τέτοιες έρευνες εντάσσονται στον ευρύτερο χώρο που συχνά αποκαλείται «γλωσσολογική παλαιοντολογία», αλλά θα μπορούσε καλύτερα να ονομασθεί «γλωσσολογική παλαιοντολογία του πολιτισμού», καθώς το αντικείμενο της έρευνας της δεν είναι η πρωτογλώσσα αυτή καθαυτή αλλά ο πρωτοπολιτισμός, δηλ. το αποτέλεσμα της συνδυαστικής εξέτασης και μελέτης της γλώσσας και του πολιτισμού της περιόδου αυτής. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή,

η ανθρώπινη γλώσσα αντιμετωπίζεται ως προϊόν της ανθρώπινης δραστηριότητας στενά συνυφασμένο με τον πολιτισμό και την ιστορία ως πλαίσιο αναφοράς.

Η σύγκριση των ανασυντεθειμένων λεξημάτων σε μορφή και σημασία οδηγεί στη διάκριση σημασιολογικών πεδίων, τα οποία προσδιορίζουν σημασιολογικά σύνολα που κάνουν αναφορά σε εξωγλωσσικά στοιχεία του ευρύτερου περιβάλλοντος, π.χ. ζώα, φυτά, κατοικία, τέχνες, εργαλεία και άλλα στοιχεία σχετικά με τον πολιτισμό των ομιλητών των εν λόγω γλωσσών. Τα λεξήματα αυτά παρέχουν επίσης το αρχαιότερο λεξιλογικό στρώμα μιας πρωτογλώσσας και των παράγωγων διαλέκτων της. Η συγκριτική μέθοδος, με τη βοήθεια της γλωσσολογικής παλαιοντολογίας του πολιτισμού και με βάση αποσπάσματα κειμένων από διάφορους κλάδους της γλωσσικής οικογένειας, καθιστά επίσης δυνατή την ανασύνθεση ενός εννοιολογικού λεξικού της πρωτογλώσσας, με απώτερο στόχο μια συνολικότερη εικόνα του πρωτοπολιτισμού και της πρωτογλώσσας. Η διαδικασία αυτή μπορεί να υποδεικνύει και την πιθανή αρχική κοιτίδα και να προτείνει πιθανούς δρόμους μετανάστευσης των ομιλητών της πρωτογλώσσας ή των διαλέκτων της προς τις περιοχές όπως είναι γνωστές κατά τους ιστορικούς χρόνους.

Όπως είναι γνωστό, στο θέμα της αρχικής κοιτίδας των Ινδοευρωπαίων έχουν προταθεί κατά καιρούς διάφορες θεωρίες, π.χ. για την Κ. Ευρώπη, τα παράλια της βόρειας Μαύρης Θάλασσας, οι στέπες της Ν. Ρωσίας κ.λπ. Εντούτοις, το σύμπλεγμα γλωσσικών και πολιτισμικών στοιχείων που έφερε στο φως η έρευνα στην Πρωτοϊνδοευρωπαϊκή και τις πρωιμότερες διαλέκτους της, σε συνδυασμό και με τη σημασιολογική ανάλυση του ανασυντεθειμένου κοινού λεξιλογίου της Ινδοευρωπαϊκής, προβάλλει την ανάγκη μιας νέας θεώρησης του προβλήματος της αρχικής κοιτίδας. Υπό το φως νεότερων στοιχείων, η Ινδοευρωπαϊκή «πατρίδα» θα πρέπει να μετατοπισθεί σημαντικά προς τα νοτιοανατολικά και να τοποθετηθεί στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής. Ως το αρχέγονο περιβάλλον των ομιλητών της Ινδοευρωπαϊκής πρωτογλώσσας θα πρέπει να θεωρηθεί μια περιοχή η οποία κατά την προδιαλεκτική περίοδο της κοινής Ινδοευρωπαϊκής (δηλ. την 4η χιλιετία π.Χ., ίσως και ενωρίτερα) και με βάση τα οικολογικά, γεωγραφικά, ιστορικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά αντιστοιχεί στην εικόνα που αποκομίζουμε από την ανασύνθεση του λεξιλογίου της πρωτογλώσσας καθώς και από τη σύγκρισή του με τα στοιχεία της ιστορικογεωγραφικής, παλαιοβοτανολογικής και παλαιοντολογικής έρευνας σε διάφορες περιοχές της Ευρασιατικής ηπείρου. Η σημασία του συνόλου του συστήματος των λεξημάτων της Πρωτοϊνδοευρωπαϊκής, ως αντανάκλαση του περιβάλλοντος κατοικίας και πνευματικού πολιτισμού των αρχαίων Ινδοευρωπαϊκών διαλέκτων, συγκλίνει προς την περιοχή της Μέσης Ανατολής ως το πρωταρχικό σημείο διασποράς της Ινδοευρωπαϊκής πρωτογλώσσας.

Μια πρώτη ανάλυση ορισμένων σημασιολογικών ομάδων του κοινού Ινδοευρωπαϊκού λεξιλογίου οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το αρχικό περιβάλλον των Ινδοευρωπαίων ήταν μια περιοχή με ορεινό τοπίο, κάτι που αποκλείει τη δυνατότητα να τοποθετήσουμε την κοιτίδα στα βόρεια παράλια της Μαύρης Θάλασσας. Η μαρτυρία των ονομάτων δένδρων και φυτών, όπως βελανιδιά, βραχοβελανιδιά, καρπίνος, φλαμουριά, καρυδιά· τα ονόματα για το κλήμα, το σταφύλι, το κρασί κ.λπ., τα οποία συμφωνούν με τα χαρακτηριστικά του ορεινού τοπίου της ινδοευρωπαϊκής κοιτίδας, σαφώς συνηγορεί για συγκριτικά πιο νότιες περιοχές της ευρύτερης Μεσογείου, περιλαμβάνοντας τα Βαλκάνια και το βόρειο τμήμα της Νοτιοδυτικής Ασίας. Αυτός ο σχετικά νότιος χαρακτήρας του οικολογικού περιβάλλοντος της Ινδοευρωπαϊκής πατρίδας υποστηρίζεται και από μια ανάλυση των κοινών ινδοευρωπαϊκών ονομάτων για ορισμένα ζώα όπως η λεοπάρδαλη, το λιοντάρι, ο πίθηκος, ο ελέφαντας κ.λπ. Επιπλέον, μπορούμε να ανασυνθέσουμε σειρά όρων για την κτηνοτροφία και γεωργία που είναι ινδοευρωπαϊκής προέλευσης. Κατά την 4η χιλιετία, περίοδο της προδιαλεκτικής φάσης των Ινδοευρωπαϊκών γλωσσών, οι δύο αυτοί κλάδοι βρίσκονταν στο εμβρυϊκό τους στάδιο στην Κεντρική Ευρώπη, ενώ αντίθετα στο χώρο της δυτικής Ασίας ήταν σε αρκετά ανεπτυγμένο στάδιο.

Παρομοίως, τα ανασυντεθειμένα ονόματα καλλιεργούμενων σιτηρών (κριθάρι, σιτάρι, λινάρι) και ιδιαίτερα οπωροφόρων δένδρων και θάμνων (μηλιά, κερασιά, κρανά, μουριά, κλήμα κ.ά.), καθώς και οι όροι για εργαλεία και δραστηριότητες σχετικές με τη διαδικασία της αγροτικής παραγωγής (μυλόπετρα, αλέθω, τρίβω το σιτάρι, καβουρντίζω κριθάρι κλπ.) ευνοούν αναμφίβολα τη νοτιοδυτική Ασιατική περιοχή ως χώρο προέλευσης της πρωτογλώσσας. Εργαλεία του τύπου αυτού βρήκαν το δρόμο τους προς την Ευρώπη από την περιοχή της Μέσης Ανατολής μόνο κατά την εποχή του Σιδήρου (1η χιλιετία π.Χ.). Η αγροτική ορολογία καθώς και όροι για την αμπελοκαλλιέργεια στηρίζουν την τοποθέτηση της ινδοευρωπαϊκής κοινότητας σε περιοχές με υψηλά ανεπτυγμένη γεωργία, δηλ. στην περιοχή που εκτείνεται από τα Βαλκάνια μέχρι το Ιρανικό υψίπεδο, αποκλείοντας έτσι τις πιο βόρειες περιοχές της Ευρώπης. Στις περιοχές αυτές δημητριακά, όπως το κριθάρι, εισήχθησαν μέσω της Μ. Ασίας και των Βαλκανίων και έγιναν οι κυρίαρχες καλλιέργειες μόνο κατά το τέλος της δεύτερης και την αρχή της πρώτης χιλιετίας π.Χ. Όσο για το εξημερωμένο κλήμα, όπως διαπίστωσε ο Ν. Ι. Vanilov, αυτό προέρχεται από το νοτιοδυτικό Ασιαστικό κέντρο γεωργίας πέραν του Καυκάσου.

Ιδιαίτερα σημαντικό για τον εντοπισμό του αρχικού περιβάλλοντος των αρχαίων Ινδοευρωπαίων και της αρχικής κοιτίδας των στη νοτιοδυτική Ασία είναι η ορολογία που σχετίζεται με την άμαξα και τα εξαρτήματά της, όπως τροχός, ακραξόνιο, ηνία, ζυγός και η χρήση μετάλλου και του ξύλου ορισμένων

δένδρων για την κατασκευή τροχοφόρων οχημάτων, η οποία τοποθετείται χρονικά γύρω στην 4η χιλιετία π.Χ. Εδώ θα πρέπει να προστεθεί και η χρήση του αλόγου το οποίο χρησιμοποιούσαν ήδη οι ομιλητές της Πρωτοϊνδοευρωπαϊκής για οικονομικούς και πολεμικούς σκοπούς.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τα τελευταία δεδομένα, η περιοχή από το Νότιο Καύκασο μέχρι την Άνω Μεσοποταμία, μεταξύ των λιμνών Βαν και Ουρμιά, θα πρέπει να υπήρξε το αρχικό κέντρο διασποράς των Ινδοευρωπαίων. Από την περιοχή της Μέσης Ανατολής, κατά την πρώιμη εποχή του Χαλκού, η τέχνη των τροχοφόρων οχημάτων εισήχθη στην περιοχή του Βόλγα και των Ουραλίων, τα παράλια της Μαύρης Θάλασσας, τα Βαλκάνια και την Κεντρική Ευρώπη. Η περιοχή αυτή είναι ένα από τα πιθανά κέντρα εξημέρωσης ή, εν πάση περιπτώσει, εξάπλωσης του ήδη εξημερωμένου αλόγου και της χρήσης του ως ζώου έλξης της άμαξας.

Πέραν τούτων, ο χαρακτήρας του υλικού και πνευματικού πολιτισμού και των κοινωνικοοικονομικών σχέσεων των Ινδοευρωπαίων, ειδικά η παρουσία ιδιαίτερων κοινωνικών τάξεων και ο ρόλος των ιερέων, δείχνουν την εγγύτητα των φορέων αυτού του πολιτισμού προς την περιοχή και τον πολιτισμό της αρχαίας Μέσης Ανατολής. Η Ινδοευρωπαϊκή μυθολογία βρίσκεται κοντά στις αρχαίες Ασιατικές μυθολογικές παραδόσεις, όχι μόνο τυπολογικά αλλά ακόμη και από την άποψη συγκεκριμένων υποθέσεων και εικόνων: το μοτίβο της αρχέγονης ενότητας ανθρώπου και γης που αντανακλάται στα ονόματά τους, η αναφορά στο θεό ως ποιμένα των ψυχών των νεκρών, οι μυθολογικές εικόνες του ταύρου, του λιονταριού, του πάνθηρα, το μοτίβο της κλοπής του μήλου και πολλά άλλα παρουσιάζουν ακριβείς αναλογίες στις αρχαίες ανατολικές παραδόσεις, κάτω από την επιρροή των οποίων πρέπει να σχηματοποιήθηκε μια κοινή Ινδοευρωπαϊκή μυθολογία.

Στην 5η-4η χιλιετία π.Χ., ολόκληρο το μοντέλο πολιτισμού και κοινωνικοοικονομικού συστήματος, όπως ανασυντίθεται για την πρωτοϊνδοευρωπαϊκή κοινότητα, είναι και τυπολογικό χαρακτηριστικό των πολιτισμών της αρχαίας Μέσης Ανατολής. Με άλλα λόγια, ο κοινός ινδοευρωπαϊκός πολιτισμός τυπολογικά ανήκει στη σφαίρα των αρχαϊκών ανατολικών πολιτισμών.

Τα στοιχεία που χρησιμοποιούμε για την οριοθέτηση της κοιτίδας των Ινδοευρωπαίων στη Νοτιοδυτική Ασία συμφωνούν και με επιχειρήματα ενός άλλου τύπου. Η περιοχή της Πρωτοϊνδοευρωπαϊκής πρέπει να τοποθετηθεί σε χώρο όπου υφίσταντο αλληλεπιδράσεις και επαφές ανάμεσα στην Πρωτοϊνδοευρωπαϊκή, την Πρωτοσημιτική και την Πρωτοκαρτβελιανή γλωσσική οικογένεια, όπως φαίνεται από πολλά στοιχεία που η μία γλώσσα δάνεισε στην άλλη. Από την άποψη αυτή, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το λεξιλόγιο της Ινδοευρωπαϊκής το οποίο μπορεί να προέκυψε από δανεισμό από τη Σημιτική. Αυτό το λεξιλόγιο αντιπροσωπεύει όρους για κατοικίδια ζώα, καλλιεργούμενα

φυτά, στρατιωτική οργάνωση και όπλα, τα αριθμητικά, δηλ. λέξεις-όρους με έντοντες τάσεις για δανεισμό εξ αιτίας της σημασιολογικής τους ιδιαιτερότητας. Εξ άλλου, μπορούμε να διαγνώσουμε και σειρά όρων που αποτελούν δάνεια από την Ινδοευρωπαϊκή στην Καρτβελιανή πρωτογλώσσα.

Οι τρεις προαναφερθείσες γλωσσικές οικογένειες συνδέονται επίσης και από τυπολογική άποψη ως προς το σύστημα συμφωνισμού, το οποίο περιλαμβάνει τρεις σειρές κλειστών που ορίζονται ως γλωττιδικά, ηχηρά (δασέα) και άηχα (δασέα), όπως συζητήσαμε στο πρώτο μέρος της μελέτης αυτής.

Παρόμοια επίδραση στην Πρωτοϊνδοευρωπαϊκή φαίνεται επίσης στην παρουσία πολιτισμικών δανείων από άλλες γλώσσες της αρχαίας Μέσης Ανατολής, όπως είναι η Σουμερική, Αιγυπτιακή, καθώς και σε στοιχεία επαφών της Πρωτοϊνδοευρωπαϊκής με την Χαττική, την Ελαμιτική και τη Χουρριτική, γλώσσες της κεντρικής και ανατολικής περιοχής της Αρχαίας Ανατολίας.

Σχετικά με το πρόβλημα της ταύτισης της υποθετικής αρχικής κοιτίδας των Πρωτοϊνδοευρωπαϊκών με την περιοχή εμφάνισης ενός συγκεκριμένου αρχαιολογικού ορίζοντα, πρέπει να σημειωθεί ότι μέχρι τώρα δεν έχει ανακαλυφθεί κανένας πολιτισμός της 5ης-4ης χιλιετίας π.Χ. ο οποίος θα μπορούσε χωρίς αμφιβολία να αντιπαραβληθεί με τον ινδοευρωπαϊκό. Μπορούμε να μιλήσουμε μόνο για πιθανές σχέσεις, άμεσες ή έμμεσες, των γνωστών πολιτισμών της νοτιοδυτικής Ασίας με τον αντίστοιχο πρωτοϊνδοευρωπαϊκό πολιτισμό όπως έχει αποκατασταθεί με τη βοήθεια της συγκριτικής μεθόδου και της τυπολογίας.

Η υπόθεση της νοτιοδυτικής Ασίας ως αρχικής κοιτίδας των Πρωτοϊνδοευρωπαϊκών αλλάζει πλήρως την παραδοσιακή εικόνα της εθνογένεσης και μετανάστευσης των επιμέρους φύλων των Ινδοευρωπαϊκών προς τα μέρη της ιστορικής κατοικίας τους. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, υποθέτουμε μόνο μια μικρή μετακίνηση προς τα δυτικά για τους ομιλητές των χεττιτο-λουβικών διαλέκτων και της κοινής ελληνικής, φέρνοντάς τους στο κεντρικό και το δυτικό τμήμα της Μ. Ασίας (πβλ. τις μαρτυρίες των πηγών για τους Αhhiyawa που χρονολογούνται στα μέσα της δεύτερης χιλιετίας π.Χ.), και από εδώ αργότερα οι ελληνικές διάλεκτοι εξαπλώθηκαν στα νησιά του Αιγαίου και στην ηπειρωτική Ελλάδα.

Τα πολυάριθμα δάνεια ινδοευρωπαϊκών λέξεων στις γλώσσες της Κεντρικής Ασίας (την Τουρκική, Μογγολική και τη Φινουγγρική) καθώς και λέξεων αυτών των γλωσσών σε κάποιες αρχαίες ινδοευρωπαϊκές διαλέκτους μπορούν να χρησιμεύσουν ως μαρτυρία μεταναστεύσεων μιας άλλης ομάδας ινδοευρωπαϊκών διαλέκτων προς την αντίθετη κατεύθυνση, προς ανατολάς και ακόμη πιο πέρα μέσω της Κεντρικής Ασίας στην Ευρώπη. Αυτό είναι το μεταναστευτικό μονοπάτι το οποίο πρέπει να ακολούθησαν οι ομιλητές της «αρχαίας

ευρωπαϊκής διαλεκτικής κοινότητας» η οποία αργότερα εξελίχθηκε σε ξεχωριστές γλωσσικές οντότητες: Ιταλική, Κελτική, Γερμανική, Βαλτο-Σλαβική.

Προφανώς οι ομιλητές αυτής της διαλεκτικής κοινότητας μετακινήθηκαν από την αρχική τους πατρίδα μέσα από την Κεντρική Ασία προς τα δυτικά σε διαδοχικά μεταναστευτικά κύματα με ενδιάμεσο χώρο εγκατάστασης τα παράλια της Μαύρης Θάλασσας και την περιοχή του Βόλγα. Αυτή η υποθετική περιοχή εγκατάστασης θα πρέπει να έγινε στην περιοχή αυτή κατά την τρίτη χιλιετία π.Χ. και θα πρέπει να είναι η περιοχή του αποκαλούμενου πολιτισμού Kurgan, δηλ. της πρωτοϊνδοευρωπαϊκής κοιτίδας σύμφωνα με την υπόθεση της Marija Gimbutas. Έτσι, κάτω από μια τέτοια ερμηνεία, η θεωρία του εντοπισμού της πρωτοϊνδοευρωπαϊκής πατρίδας σ' αυτή την περιοχή προσλαμβάνει νέο νόημα ως υπόθεση μιας δευτερεύουσας κοιτίδας για τη δυτική ομάδα των Ινδοευρωπαϊκών γλωσσών.

Η θεωρία, λοιπόν, για τον εντοπισμό της κοιτίδας των Ινδοευρωπαίων στη Μέση Ανατολή συνηγορεί φυσικά υπέρ της κατεύθυνσης που πήραν οι ομιλητές των ελληνικών διαλέκτων στις μεταναστεύσεις τους μέσω της Μικράς Ασίας προς την ιστορική τους περιοχή στην Πελοπόννησο και τα νησιά του Αιγαίου. Εάν υποθέσουμε ότι οι Έλληνες μετανάστευσαν μέσω της Μικράς Ασίας και ότι οι Δωριείς αποκόπηκαν από το κύριο κύμα μετανάστευσης και πέρασαν μακρότερο διάστημα βορειότερα στα Βαλκάνια για να εισέλθουν στην Ελλάδα αργότερα, τότε μπορούμε να δούμε την παρουσία των Ελλήνων στη Μίλητο και το πρόβλημα της ταυτότητας των Ahhiyawa ως ένα κατάλοιπο αυτών των πρώιμων μεταναστεύσεων. Η θέση αυτή στηρίζεται από τους δεσμούς ανάμεσα στους πολιτισμούς της δυτικής Μικράς Ασίας και εκείνους της Πελοποννήσου και των νησιών του Αιγαίου. Η υπόθεση μιας ελληνικής εισόδου στην Ελλάδα από την ανατολή μέσα από τη Μικρά Ασία θέτει το ζήτημα των ελληνικών αποικιών στη Μικρά Ασία, και ιδιαίτερα τη Μίλητο, σε νέες βάσεις. Αυτές οι αποικίες πρέπει να αντιμετωπισθούν μάλλον ως εγκαταστάσεις που δημιουργήθηκαν στη διάρκεια της δυτικής μετανάστευσης ινδοευρωπαϊκών φύλων προς το Αιγαίο και την ηπειρωτική Ελλάδα.

Η ιστορική παρουσία των Ελλήνων στη Μικρά Ασία μετά τη διάλυση της ελληνο-αρμενο-ινδοϊρανικής διαλεκτικής ενότητας αντανακλάται στα πολυάριθμα λεξιλογικά και πολιτισμικά στοιχεία τα οποία είναι κοινά στην ελληνική γλώσσα και στο γλωσσικό κόσμο της Μικράς Ασίας. Ίχνη αυτών των σχέσεων διαπιστώνονται σε γλωσσικά δάνεια και σε κοινά μυθολογικά και τελετουργικά μοτίβα τα οποία εμφανίστηκαν σε μια εποχή κατά την οποία η Ελληνική ήδη υπήρχε ως ξεχωριστή γλώσσα. Λέξεις που μπήκαν στις ελληνικές διαλέκτους από γλώσσες της Μικράς Ασίας και πιστοποιούν τέτοιες επαφές περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, τις εξής:

- Η ομηρική λέξη *ιχώρ* «αθάνατο αίμα των θεών» (πρβλ. E 339-40 *ἄμβροτον αἷμα θεοῖο*), αργότερα απλώς «αίμα», παραλληλίζεται με το χεττιτικό *eshaḡ, išhaḡ* «αίμα».
- *δέπας*, μυκ. *dī-ḡa*: πβλ. χεττ. *tapīšana* «σκεύος, πιάτο».
- *βύρσα*, χεττ. *kuḡsa-* «δέρμα, δορά, ασπίδα».
- θύρσος «ραβδί τυλιγμένο με κισσό που φέρουν οι οπαδοί του Βάχχου», ιερογλυφ. λουβικό *tuwaḡsa* «κλήμα». Οι δύο τελευταίες λέξεις στην ελληνική παρουσιάζουν ένα σύμπλεγμα *-rs-*, το οποίο στις λέξεις ινδουερωπαϊκής προέλευσης τρέπεται σε *-(ρ)ρ-*.
- *κύανος, κυάνεος*, μυκ. *ku-wa-no*, χεττ. *kuwanna-* «χαλκός».
- *κύμβαχος*, χεττ. *kuḡah(h)i-* «καπέλο, μαντήλα».
- ίσως στην ίδια κατηγορία λεξιλογίου ανήκει και η λέξη τραγωιδός, πβλ. χεττ. *taḡkuwa(i)-* «χορός, μανία βιαιότητα».

Ένα παράδειγμα αρχαίου δανείου προς την άλλη κατεύθυνση, από την ελληνική σε γλώσσες της Ανατολίας, είναι το χεττ. *damḡaḡa-*, λουβικό *damḡaḡaḡa* «υπηρέτης, υπηρέτριες», πβλ. μυκ. *da-ma-te* και το ομηρικό *δάμαρ, δάμαρτος*.

Ιδιαίτερα σημαντική μαρτυρία για τις σχέσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και τον κόσμο της Μικράς Ασίας είναι τα κοινά μυθολογικά μοτίβα στις δύο πολιτισμικές παραδόσεις. Ο ελληνικός μύθος του βασιλιά της Μυσίας Τηλέφου (συντετμημένος τύπος του ονόματος Τηλεφάνης) δείχνει μια καταπληκτική συμφωνία και ως προς το θέμα και ως προς τα ονόματα των ηρώων με τους μύθους του Τελεπίνου (Telapinus) και των παιδιών της βασίλισσας Kanēs από τη Μικρά Ασία. Ας σημειωθεί στο πλαίσιο αυτό επίσης το όνομα του γιου του Τηλέφου, Τάρχων με τη χεττιτο-λουβική παραλλαγή *Taḡhant-*.

Ολόκληρος ο κύκλος των ελληνικών θεογονικών μύθων με τη σύγκρουση μεταξύ των διαφόρων γενεών των θεών αντανακλά σε τελική ανάλυση μυθολογικά θέματα της Ανατολής, τα οποία μπήκαν στο μύθο της Ανατολίας με παραλλαγμένη μορφή, καθώς ήρθαν μέσω των Χουρριτών, και από εκεί στον ελληνικό μύθο. Αυτό μπορεί κανείς να το δει όχι μόνο στη δομή της πλοκής αλλά και σε έναν αριθμό θεϊκών επιθέτων: το όνομα του ελληνικού θεού Ουρανός αποτελεί μετάφραση του χουρρο-χεττιτικού *Apin-*, πλάι στο συμερικό *AN* «ουρανός», το ακκαδικό *Apin*: το επίθετο του Δία *Ζαντ- δίπλα στο λουβικό *Santa-*, επίθετο του θεού του κεραυνού τέλος η φράση του Ησιόδου *πρόττεροι θεοί πλάι στη χεττιτική φράση *kaḡuiles šiunes* με την ίδια σημασία καθώς και το χουρριτικό *ammatina* «παρελθόν» που χρησιμοποιείται για θεούς σε μυθολογικά κείμενα. Τέλος, η σειρά των θεϊκών γενεών και των μεταξύ των σχέσεων παρουσιάζουν μια καταπληκτική σύμπτωση.*

Επιπλέον, ένας αριθμός μυθολογικών μοτίβων που συναντούμε στην Όδυσσεια ανάγεται σε συμερο-ακκαδικά αρχέτυπα και σε μοτίβα από τη Μικρά

Ασία: ο μύθος του Κύκλωπα Πολύφημου, και πιθανώς το ίδιο το όνομά του, μπορεί να συγκριθεί με το όνομα του αρχαίου ήρωα της Μεσοποταμίας Gilgamesh, πβλ. τη συμερική παραλλαγή του ονόματος Dbil.ga.mes, χουρριτικό Dbil.ga.miš, χεττιτικό DGIŠ.GIM.MAŠ. Η ελληνική μόρφή του ονόματος υποδεικνύει ένα τύπο *balag^{wh}-āmo-. Ένα άλλο μοτίβο είναι ο όρκος του Οδυσσέα που περιλαμβάνει ένα ταξίδι στον Κάτω Κόσμο, μοτίβο το οποίο παραβάλλεται με αρχαίους μύθους της Ανατολής, με καταβάσεις θεών και ηρώων στον κόσμο των νεκρών και πολλά άλλα παρόμοια παραδείγματα.

Τέτοια μυθολογικά μοτίβα υποθέτουμε ότι υιοθετήθηκαν από τους Έλληνες όσο οι ομιλητές της Ελληνικής ζούσαν στη Μικρά Ασία και βρίσκονταν σε στενή επαφή με άλλες παραδόσεις της περιοχής, ξεκινώντας από τη 2η χιλιετία π.Χ.· αργότερα αυτά τα μοτίβα ελληνοποιήθηκαν, ενώ παράλληλα διατήρησαν και πολλά χαρακτηριστικά τα οποία μοιράζονταν με την επική λογοτεχνία της αρχαίας Ανατολίας.

Η υπόθεση μιας ελληνικής μετανάστευσης στα νησιά του Αιγαίου και την κυρίως Ελλάδα από την Ανατολή μέσω Μικράς Ασίας εξηγεί επίσης την ύπαρξη στην Ελληνική ενός λεξιλογικού στρώματος Καρτβελιανής (της Νότιας Καυκασίας) προέλευσης. Ένας αριθμός ελληνικών λέξεων άγνωστης ετυμολογίας βρίσκει παράλληλα στις Καρτβελιανές γλώσσες, πιστοποιώντας έτσι τις γλωσσικές επαφές σε ένα πρώιμο στάδιο ανάμεσα σε διαλέκτους της Ελληνικής και της Καρτβελιανής. Ιδιαίτερα αποκαλυπτικές είναι οι ελληνο-καρτβελιανές σχέσεις που αντανακλώνται στον πασίγνωστο μύθο των Αργοναυτών. Το αρχαιότερο στρώμα αυτού του μύθου, που διηγείται το ταξίδι του Φρίξου με το φτερωτό κριάρι και για το δέρμας που κρέμεται σε μια ιερή βελανιδιά, αντανακλά την άφιξη Ελλήνων στην Κολχίδα την δεύτερη χιλιετία π.Χ. Το έθιμο της φύλαξης του δέρματος πάνω στην ιερή βελανιδιά διατηρήθηκε στις δυτικές καρτβελιανές φυλές μέχρι πρόσφατα και ανάγεται σε μια ανάλογη τελετουργία, κοινή στην περιοχή αυτή, συμπεριλαμβανομένης και της βορείου Μικράς Ασίας (πβλ. το δένδρο GIŠeya- στη χεττιτική τελετουργική παράδοση).

Η ελληνική λέξη κῶας, πληθ. κῶεα, η οποία αναφέρεται στο δέρμα δέρας, αλλά χρησιμοποιείται και για το χρυσόμαλλο δέρας, δεν έχει ασφαλή ινδοευρωπαϊκή ετυμολογία και πρέπει να αντιμετωπισθεί ως ξένο δάνειο. Η λέξη αυτή εμφανίζεται στις πρωιμότερες εκδοχές του μύθου των Αργοναυτών, μαρτυρείται στον Όμηρο (I 661, γ 38), αλλά και ενωρίτερα στα μυκηναϊκά κείμενα ως ko-wo (= kōwos = κῶας), με διατήρηση του μεσοφωνηεντικού -w- (= F) το οποίο χάθηκε στην Ελληνική. Αυτή η λέξη που ανασυντίθεται ως *kōw-a/o- μπορεί να εξηγηθεί καλύτερα εάν θεωρηθεί ως δάνειο από τη λέξη της Καρτβελιανής *t'q'aw-/t'q'ow- (πβλ. γεωργ. t'q'ανί, μιγγ-λαζ. t'q'eb-i/t'k'eb- «δορά, δέρμα, προβιά»). Στην Ελληνική το αρχικό σύμπλεγμα t'q'- της Καρτβελιανής απλοποιείται σε k- και αντανακλά το φωνηεντισμό -o- της δυτικής

Καρτβελιανής. Η απλοποίηση τέτοιων συμφωνικών συμπλεγμάτων στην αρχή της λέξης αποτελεί συνηθισμένο φωνολογικό φαινόμενο στην αρχαία Ελληνική, όπως φαίνεται και από εναλλακτικούς τύπους όπως *καίνω* πλάι στο *κτείνω*, κ.ά. Ένα παρόμοιο παράδειγμα απλοποίησης των καρτβελιανών δανείων στην Ελληνική είναι η ελληνική απόδοση του καρτβελιανού ονόματος για τον ποταμό Kura, **mt'k'war-*/**mt'k'ur-* (γεωργ. *mt'kwar-i*, γεν. *mt'k'wr-is*) ως *Κύρος* ή *Κόρος*, με απλοποίηση του καρτβελιανού συμπλέγματος (m)l'k'- σε k-.

Συμπέρασμα. Όλο αυτό το σύμπλεγμα γλωσσικών, εθνογενετικών, πολιτισμικών και ιστορικών προβλημάτων που συνδέονται με την πρόταση ενός ιδιαίτερου συστήματος της Ινδοευρωπαϊκής πρωτογλώσσας και την προαγωγή της θεωρίας για την κοιτίδα των Ινδοευρωπαίων στη Νοτιοδυτική Ασία, εξετάζεται λεπτομερώς στη δίτομη μονογραφία μας που μνημονεύσαμε παραπάνω. Το βιβλίο περιλαμβάνει επίσης λεξικό των λεξημάτων της Πρωτοϊνδοευρωπαϊκής που ανασυντέθηκαν σύμφωνα με καινούργια φωνολογικά μοντέλα και μεθόδους και ταξινομήθηκαν σε σημασιολογικές ομάδες. Τα λεξήματα αυτά αναλύονται σε σχέση με τη μορφή τους και το υλικό, πολιτισμικό και ιστορικό περιεχόμενο των προσδιορισμών τους. Αυτό το ανασυντεθειμένο Πρωτοϊνδοευρωπαϊκό σημασιολογικό, ή καλύτερα εννοιολογικό, λεξιλόγιο χρησίμευσε ως βάση για τη μελέτη ειδικών προβλημάτων της Ινδοευρωπαϊκής πρωτογλώσσας κατά γεωγραφική περιοχή, καθώς επίσης για την ανάλυση προβλημάτων σχετικών με τον πολιτισμό, την αρχική κοιτίδα των Ινδοευρωπαίων και τις μεταναστεύσεις των διαφόρων φύλων προς τις χώρες εγκατάστασής τους όπως είναι γνωστές κατά τους ιστορικούς χρόνους.

